

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄. - ΤΕΥΧΟΣ Α΄ ΚΑΙ Β΄.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1881

Οὐκ ἔστι παρὶς τούτου δι' ἑαυτοῦ ἄνευ
βουλήσεως ἢ παρὶς παίδεως καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ στίλων. (Πλάτ. Θεάγος.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ζήτημα Α'.—Διὰ τίνων μέσων καὶ τρόπων δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ὁὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν τῷ ἦθει ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ τῶν Ἑλληνοπαίδων μόρφωσις ἐν τῷ σχολείῳ συμφώνως τῇ προγονικῇ ἀγωγῇ, τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ πνεύματι τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ;

ΓΝΩΜΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Δύο εἶδη ἀληθειῶν περιλαμβάνει ἡ θρησκεία. 1) τὰς ἀληθείας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἡμετέραν ἀνάγκην τῆς θρησκείας, εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. 2) τὰς ἀληθείας τὰς ἀφορώσας εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τὰς ἀπειθουομένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς (τὰς θείας ἐντολάς) ἢ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος ὡς κανὼνος διὰ τὸν ἴδιον ἡμῶν βίον, καὶ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα, τὴν ἐκκλησίαν. Αἱ πρῶται ἀπατελοῦσι τὸ ἀντικείμενον τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ, αἱ δεύτεραι ἀποτελοῦσι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Αὗται εἶναι ἀνεξάρτητοι τῶν πρώτων καὶ πρέπει ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ καθ' ἑαυτάς. Ἡ ἠθικὴ γνῶσις στηρίζεται ἐπὶ ἀμέσῃ ἐνεργείᾳ, οὐδόλως δὲ χρῆζει τῆς θρησκευτικῆς γνώσεως πρὸς βεβαίωσιν καὶ θεμελίωσιν αὐτῆς. Πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, δικαίου καὶ ἀδίκου ἀρκεῖ νὰ διευθύνωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τοῦτο, ἐκ τῆς καθαρᾶς καὶ τελείας παραστάσεως τοῦ ὁποίου προκύπτουσιν ἀμέσως αἱ κρίσεις ἀπολύτου ἐπιδοκιμασίας ἢ ἀποδοκιμασίας. Αἱ κρίσεις αὗται εἶναι ἐναργεῖς, γενικαὶ καὶ ἀναγκαστικαὶ καὶ ἀνεξάρτητοι πάσης αὐθαιρεσίας. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἠθικὴ γνῶσις εὐρίσκειται ἐν στενωτάτῃ συναφείᾳ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ὅτι ἡ ἠθικὴ ὀφείλει νὰ λάβῃ ἐπὶ τέλος θρησκευτικὴν μορφήν παρασταμένη ὡς ἔκφρασις τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ· διότι, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ἐκτελέσεως τούτου, τὸ ὁποῖον προδικαγράφει ἡ ἠθικὴ, μόνῃ ἢ πίστις δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν προσπάθειαν τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν καὶ ἐπιμονὴν, ἡ πίστις εἰς ἀνωτέραν δύναμιν ὑποστηρίζουσαν τὸν ἄνθρωπον ἐν ταύτῃ τῇ προσπάθειᾳ, ἡ πίστις εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἡ πίστις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέλος μεγάλου ὅλου ζωογονουμένου ὑπὸ ἠθικῶν ἰδεῶν, ὅτι ἕκαστος συντελεῖ διὰ πάσης ἀγαθῆς βουλήσεως καὶ πράξεως καὶ ἐὰν αἱ περιστάσεις ἀρῶνται τὴν αἰσίαν ἐκδοκίμην πρὸς οἰκοδομὴν ὑψηλοτέρου ἠθικοῦ κόσμου, πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' ἐν τῇ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ τῆς νεολαίας, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἠθι-

κῆς, ἀνάγκη ν' ἀναπτύσσονται αἱ ἠθικαὶ ιδέαι ἀσχέτως πρὸς τὰς θρησκευτικὰς, ἵνα μὴ τὸ κῦρος καὶ ἡ ἀϋθεντία προτρέγῃσι τῆς ἰδίας κρίσεως καὶ παραβλάπτῃται οὕτων ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ καθαρότης τῆς ἠθικῆς θεωρίας. Ὅθεν πρὸς λύσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου προταθέντος ζητήματος «Διὰ τίνων μέσων καὶ τρόπων δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν τῷ ἦθει ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν Ἑλληνοπαίδων μόρφωσις ἐν τῷ σχολείῳ συμφωνῶς τῇ προγονικῇ ἀγωγῇ, τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ πνεύματι τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ», ἀνάγκη νὰ ζητηθῶσι πρῶτον τὰ μέσα τῆς ἠθικῆς μορφώσεως καὶ ἔπειτα τὰ τῆς θρησκευτικῆς.

Α'. Μέσα τῆς ἠθικῆς μορφώσεως.

α'.) Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ μαθητοῦ προάγεται οὐχὶ μόνον διὰ τῆς κυρίως ἠθικῆς διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς, ἀλλὰ μετὰ τῆς θεωρητικῆς μορφώσεως. Ἐὰν ἡ ὄλη ἐν τῇ σχολῇ διδασκαλίᾳ κατορθώσῃ νὰ γεννήσῃ παρὰ τῷ μαθητῇ ἀληθῆ θεωρητικὴν μόρφωσιν, αὕτη συντελεῖ πρὸς τὴν ἠθικότητα τοῦ μαθητοῦ 1) ἀντιδρῶσα εἰς τὴν γένεσιν σφοδρῶν ἐπιθυμιῶν καὶ παθῶν, 2) προφυλάττουσα ἀπὸ τὴν ἀργίαν καὶ τὴν ἀνίαν, 3) ἄγουσα εἰς ἀπροκατάληπτον ἐκτίμησιν τῶν ἀντικειμένων τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιθυμίας, 4) ἄγουσα εἰς πλουσίαν καὶ πολυμερῆ βούλησιν, ἧτις εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀντικείμενον τῆς ἀμέσου ἠθικῆς ἐπιδοκιμασίας

β'.) Ἐπειδὴ ἡ ἠθικότης συνίσταται ἐν τῇ διηγεσῆι προσπαθείᾳ τοῦ ὑποτάσσειν τὴν βούλησιν εἰς τὴν κρίσιν περὶ τῶν ἰδανικῶν σχέσεων τῆς βουλήσεως καὶ τὰς ἐντεῦθεν παραγομένας πρακτικὰς ἀρχάς, τὸ πρῶτον μέλημα ἐν τῇ ἠθικῇ μορφώσει τοῦ μαθητοῦ πρέπει νὰ ᾖ τὸ νὰ καταμάθῃ ὁ παῖς ὅτι ὑπάρχουσι τοιαῦται σχέσεις βουλήσεων, αἵτινες φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς αἰωνίαν, γενικῶς ἰσχύουσιν καὶ ἀναγκαίαν ἀξίαν, ταύτην δὲ τὴν γνώσιν νὰ ἐκφράζῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ κρίσεων. Αὗται πρέπει νὰ ἀναγκάζωσιν αὐτὸν διὰ τῆς ἐναργείας των νὰ γίνωνται ἀγαπηταὶ εἰς αὐτὸν διὰ τῆς σφρηναίας καὶ τελείας γνώσεώς των. Ἡ ἠθικὴ κρίσις τοῦ παιδὸς πρέπει νὰ μορφωθῇ ἐν ἀπλάτῃ ἠθικαῖς σχέσεσιν, ἡ οὐσία τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ μεταδίδηται εἰς αὐτὸν ἐν ἀφρημένῃ μορφῇ ἀλλὰ νὰ εὐρίσκηται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ν' ἀναπτύσσεται ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐποπτευομένων μερικῶν περιπτώσεων. Λοιπὸν ἀνάγκη νὰ λάβῃ ὁ παῖς ἐποπτεῖαν τῆς καλλονῆς καὶ ἀπολύτου ἀξίας ὠρισμένου φρονήματος, ἐν πραγματικῷ ἢ ἰδανικῷ προσώπῳ φέροντι ἀπόλυτον ἀξίαν. Οὐδέποτε πρέπει νὰ προτάσσηται τῆς οὕτω ἀποκτωμένης γνώσεως τοῦ μαθητοῦ

τὸ κύριον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Κατηχήσεως, τῆς κοινῆς γνώμης, ποιη-
τοῦ ἢ σοφοῦ τινος. Πρωτὸν πρέπει νὰ εὔρη καὶ ἐκφράσῃ ὁ μαθητὴς ἐν τῇ
ιδίᾳ αὐτοῦ ἐσωτερικῇ ἐμπειρίᾳ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας ἢ ἀπα-
ξίας φρονήματος τινος ἢ πράξεως, καὶ ἔπειτα δύναται νὰ προσέλθῃ ῥησίς
τις πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς οἰκείας γνώσεως ἐπιτηδεῖα νὰ γείνη κέντρον καὶ
πυρὴν πρακτικῆς ἀρχῆς. Μεγίστη δὲ πρέπει νὰ καταβάλλῃται ἐπιμέλεια
ὅπως μωρφῶνται ὀρθῶς αἱ ἐκτιμήσεις τῆς ἀξίας τῆς βουλήσεως, ἀπομα-
κρυνομένου παντὸς εὐδαιμονισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ
σχηματίσῃ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐὰν αἴτῃ τὴν
βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην, τὰ λοιπὰ προστεθῆσεται αὐτῷ.
Ἐν τούτῳ τῷ πνεύματι πρέπει ν' ἀναπτύσσῃται καὶ ἐρμηνεύῃται οὐ μόνον
ἡ Ἁγία Γραφή, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἀναγινωσκόμενος ποιητὴς ἢ συγγραφεὺς
πᾶσα Ἱστορία Ἰσραὴλ τε καὶ κοσμικὴ, ὅπως παρασκευάζεται οὕτω ἡ μόρ-
φωσις καὶ ἰδιοποιήσις τῶν ὀρθῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ πρακτικῶν ἀρχῶν.
Αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν πρέπει νὰ μένωσι μεμονωμέναι ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ
μαθητοῦ ἀλλ' ἀνάγκη νὰ συνδέωνται πρὸς πάντα τὰ μέσα τῆς γνώσεως,
τὰ ὅποια καθιστῶσι δυνατὸν τὸ ἀποτέλεσμα, μάλιστα δὲ πρὸς τὰς θρη-
σκευτικὰς ἰδέας, αἵτινες μόναι παρέχουσι τὴν πεποίθησιν περὶ τοῦ ἐφικτοῦ
τῆς πραγματώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ γεννώσιν οὕτω τὴν βούλησιν τοῦ
ἀγαθοῦ.

γ'.) Ἐπειδὴ ἡ σχολὴ εἶναι παιδαγωγικὸν καθίδρυμα, ἡ παιδαγωγικὴ
ἐνέργεια τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ ἐπεκτείνηται εἰς πάσας τὰς περιστά-
σεις, ἐν αἷς πρόκειται περὶ τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ μα-
θητοῦ εἰς ἅπαντα τὸν σχολικὸν βίον. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ παρα-
σκευάζῃ ὡς πλείστα· εὐκαιρίας πρὸς ἀσκασιν τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ πρὸς
ἀπόκτησιν τῶν ἐμμέσων λεγομένων ἀρετῶν. Μάλιστα δὲ πρέπει νὰ φρον-
τίζῃ ὅπως ἐπικρατῇ ἐν τῷ σχολικῷ βίῳ τὸ γνήσιον ἠθικὸν πνεῦμα καὶ
ν' ἀποφεύγῃ τὴν χρῆσιν ἐλατηρίων πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος
ἀπαγορευμένων ὑπὸ τῆς ἠθικῆς (βαθμολογιῶν, ἐπιδειξεων ἐν ταῖς ἐξε-
τάσεσι κτλ.).

δ'.) Τὸ ἄξιωμα τοῦ διδασκάλου χρησιμεύει εἰς πάντα τὰ παιδαγωγικὰ
μέσα τῆς σχολῆς τὴν προσηκουσαν δύναμιν. Τὸ ἄξιωμα τοῦτο πρέπει
νὰ ἦναι ἀληθές, ἐρειδόμενον ἐπὶ πραγματικῶν ἰδιοτήτων τοῦ χαρακτήρος,
οὐχὶ δὲ πλαστὸν καὶ προσπεποιημένον. Οἱ παῖδες λίαν ὀξύδερκοι ὄντες,
διορῶσι ταύτην τὴν διαφοράν. Βάσιμος γνώσις, εὐγενὲς ἠθικὸν φρόνημα,
ἀγάπη τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπὶ γγέλιματος καὶ συνείδησις τῆς σπουδαιότη-

τητος αὐτοῦ εἶνε αἱ ιδιότητες τοῦ χαρακτηῆρος, ἐφ' ὧν στηρίζεται τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἔχη συνείδησιν τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐὰν γινώσκῃ ὅτι μετ' αὐταπαρνησίας ὀφείλει νὰ ἐπιτηρήσῃ καθήκοντα ἀγάπης, ὅτι ἡ σχολὴ εἶναι ἐκ τῶν πρώτων παραγόντων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐὰν φέρῃ ἐν ἑαυτῷ θιρμὴν καρδίαν, ἀγνὰ ἦθη καὶ ἀκάματον δραστηριότητα, δύναται τότε νὰ ἐξυψώσῃ τοὺς μαθητὰς πρὸς ἑαυτὸν καὶ νὰ οἰκοδομήτῃ ὑψηλὰ καὶ στερεὰ προχώματα τῆς ἠθικότητος παρὰ τῇ μελλούσῃ γενεᾷ, ἥτις εἶναι ἐμπειπιστευμένη εἰς αὐτόν. Μόνον ἡ τελεία ἀφοσίωσις τοῦ διδασκάλου εἰς τὸν ἠθικὸν προορισμὸν τοῦ βίου δύναται νὰ διαγείρῃ καὶ παρὰ τῷ μαθητῇ ὅμοιον ἠθικὸν φρόνημα. Ἐὰν τοῦναντίον ὁ διδάσκαλος δεικνύῃ ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι εἰς αὐτὸν ὀχληρὰ καὶ ἀηδής, τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα κακὸν ἀναγκαῖον πρὸς πορισμὸν, ἀπόλλυσι τότε παρὰ τοῖς μαθηταῖς μέγα μέρος τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην πρὸς ἐπιτυχῆ παιδαγωγικὴν ἐνέργειαν. Ἐὰν δὲ ἐπιτρέπη εἰς ἑαυτὸν μικρὰς ἐλλείψεις, ἀταξίας καὶ ἐλαττώματα, ἐπισύρει τὴν χλεύην καὶ τὰ σκώμματα τῶν μαθητῶν. Ὁ τοιοῦτος δύναται, τὸ πολὺ, νὰ διδάξῃ, οὐχὶ δὲ νὰ παιδαγωγήσῃ.

Β'. *Μείσα τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως.*

α'.) Ἐπειδὴ ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκει τὴν ἁρμονίαν καὶ ἐνότητά καὶ συμπλήρωσιν αὐτῆς ἐν τῷ συναισθήματι τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ ὑψηλοτέρου ὄντος, ἐν τῷ συναισθήματι τῆς θρησκευτικῆς ταπεινώσεως καὶ ἐξυψώσεως εἰς τὸν Θεὸν, ἔπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶμεν ὅτι ἐκ μόνης τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας δύνανται νὰ βλαστήσωσι τὰ συναισθήματα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι ἡ πίστις αὕτη δύναται καταλλήλως νὰ θεμελιωθῇ καὶ ἐνισχυθῇ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἰσορροποῦ ἀναπτύξεως καὶ καλλιέργειας συμπάσης τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἰδίᾳ δὲ διὰ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως καὶ διὰ τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἱστορίας, διὰ τῆς καλλιλογικῆς θεωρίας τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου καὶ διὰ σκέψεων περὶ τῆς ποιότητος καὶ προόδου τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Δηλαδή ἀφοῦ ἀποκτήσῃ κατ' ὀλίγον ὁ μαθητὴς τὴν γνῶσιν τῆς ἀπολύτου ἀξίας τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ἀποφασίσῃ νὰ ρυθμίσῃ τὴν βούλησίν του πρὸς αὐτόν, εἰλέπει ὅτι μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας του δὲν δύναται νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν φυσικῶν ὁρμῶν καὶ ὀρέξεων καὶ τὰ προσκόμματα τοῦ ἐκτὸς κόσμου. Ἀποτελέσμα τούτου εἶναι δυσαρμονία ἐσωτερικὴ μὴ διαλυομένη μόνον δι' ἠθικῆς ὁδοῦ, δάστας καὶ διαμάχην πρὸς ἑαυτόν. Αὕτη ἡ γνῶσις τῆς

οικείας ἀδυναμίας ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐγείρει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἐλπίδα ἀνωθεν βοήθειας, διότι ὁ καταβαλὼν ἀκτίνα τοῦ θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἠδύνατο νὰ βούληται τὴν βάσανον καὶ ὀδύνην, ἀλλὰ τὴν ἐξύψωσιν αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἱστορία δὲ δεικνύει ἠθικὴν πρόοδον, ἐγγυᾶται τὴν νίκην τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν, προτρέπει εἰς ὑποταγὴν τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τὸ ὄλον καὶ εἰς τελείαν ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς οὐσιώδεις σκοποὺς αὐτοῦ. Ἡ δὲ καλλονὴ καὶ ἡ σκοπιμότης τῆς φύσεως δὲν κατανοοῦνται διὰ τῆς γνώσεως φυσικῶν τινῶν νόμων, ἐκ τῆς συνεργείας τῶν ὁποίων ἀναγκασίως προκύπτουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποκτῶσι διὰ τῆς γνώσεως ταύτης τὸν θαυμαστὸν, τὸ ὁποῖον μεταβιβάζει τὴν θεωρίαν τῆς φύσεως εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἔποψιν τοῦ κόσμου. Καὶ ἡ θεωρία τέλος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἣτις μόλις κατορθοῖ νὰ δώσῃ ἀτελῆ εἰκόνα μικροῦ τμήματος τοῦ ἀπείρου πλοῦτου καὶ τῆς τελείας κανονικότητος τῆς φύσεως προσάγει ἐπίσης εἰς τὴν θρησκείαν. Λοιπὸν ἡ ὀρθὴ ἐπιδεκτικότης διὰ τὴν θρησκείαν, τὸ ἀναγκαῖον βάθος καὶ ἡ δύναμις, μεθ' ἧς πρέπει νὰ ῥιζοβολήσῃ εἰς τὴν καρδίαν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἀναπτύξεως καὶ ὡς οἶόν τε πολυμεροῦς συμπλοκῆς πάσης τῆς λοιπῆς μορφώσεως.

β'.) Ἐὰν οὕτω ὑπερεισθῶσι πανταχόθεν αἱ κυρίως θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ στερεωθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς θρησκείας, πρέπει νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὴν ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορικῆς βάσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν πράξεων τῶν εὐσεβῶν ἀνδρῶν, ἐν αἷς ἐκδηλοῦται ἐξωτερικῶς τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν φρόνημα καὶ παρίσταται ἐν πλήρει καθαρότητι καὶ ἀτομικῶς ὀρισμένον καὶ συγκεκριμένον τὸ αἰώνιον ἰδανικὸν τοῦ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ βίος, ἡ διδασκαλία καὶ τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος ἀποτελοῦσι τὴν κορωνίδα καὶ τὴν προσωποποίησιν τῆς ἐννοίας τοῦ θρησκευτικοῦ ἀτόμου. Ἐκ τούτου τοῦ ἐποπτοῦ ὕλικου ὀφείλει νὰ μορφώσῃ ὁ μαθητὴς δι' ἀφαιρέσεως τὴν ἐννοιαν θρησκευτικοῦ βίου. Ἄλλ' ἐν τῷ Χριστῷ ἐνοικεῖ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· λοιπὸν ἐκ τοῦ βίου, τῆς διδασκαλίας καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐξυψωθῇ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς θεότητος. Ἀντικείμενον λοιπὸν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἡ μετάδοσις ἐτοιμοῦ ἐννοίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκαταγγελθεὶς, ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ προσδοκώμενος, τὴν ἐπαγγελίαν πληρώσας ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν ὑπακοῇ καὶ ἀγάπῃ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων κηρυχθεὶς καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ζῶν καὶ ἐνεργῶν Χριστὸς εἶναι ἡ ἐποπτεία ἐξ ἧς ὁ

ἐξυψώθη ὁ μαθητὴς εἰς τὸν οὕτω ἀποκαλυφθέντα Θεόν. Ἄλλως ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας λίαν ἀφηρημένη καὶ ἄμορφος οὔσα δὲν ἤθελε δυναθῆναι ἐπιδράσθαι βεθέως καὶ διαρκῶς ἐπὶ τῆς καρδίας. Αὕτη ἡ ὕψως ἀποκτηθεῖσα ἐγνοία τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ὁρεῖται νὰ διήκῃ διὰ πρῶτων τῶν ἐπιθυμιῶν, πράξεων καὶ σκέψεων τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τοῦτο συντελεῖ

γ.) Ὁ θρησκευτικὸς βίος ἐν τῇ σχολῇ. Ἀνάγκη δηλαδὴ νὰ κατίδῃ ὁ μαθητὴς ἐν ἑαυτῷ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις, ὅποιαν δύναμιν ἔχει θρησκευτικῆ κοινότητος, κοινὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, κοινὴ προσευχὴ. Ἡ συνειδήσις ταύτης τῆς δυνάμεως θὰ διδάξῃ αὐτὸν νὰ προσκολλᾶται πάντοτε εἰς ταύτην τὴν κοινότητα καὶ νὰ ζητῇ ἐν αὐτῇ τὴν ἀναγκαίαν ἐπίσχυσιν ἑαυτοῦ. Τοῦτο δὲν κατορθοῦται μόνον διὰ προτροπὴν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διὰ σχολικῆς λατρείας, ἐν ἧ ὁ μαθητὴς εἶναι ὁμότιμον μέλος τῆς κοινότητος, λαμβάνει συνειδήσιν τοῦ ἀποτελέσματος τῆς κοινῆς λατρείας καὶ αἰσθάνεται τὴν δύναμιν αὐτῆς πράγματι ἐν ἑαυτῷ. Ἀλλὰ τὸ ἄριστον καὶ ἀσφαλέστατον μέσον τῆς ἐνεργείας τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ μαθητοῦ εἶναι.

δ.) Τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου. Ἡ θεμελίωσις τῆς πίστεως τοῦ μαθητοῦ θὰ προέλθῃ κυρίως ἐκ τῆς ζώσης πίστεως τοῦ διδασκάλου τῆς ἐκφραζομένης εἰλικρινῶς ἐν τῇ προσευχῇ, τῇ θρησκευτικῇ ταπεινώσει καὶ ἐξυψώσει. Ἐὰν αἱ δὴθεν θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις τοῦ διδασκάλου εὐρίσκωνται εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ὅλον βίον αὐτοῦ, εὐκόλως παρατηρεῖ ὁ μαθητὴς ταύτην τὴν διάστασιν καὶ θεωρεῖ τὴν πίστην οὐχὶ ὡς δύναμιν ψυχικὴν, ἀλλ' ὡς ἄθροισμα προτάσεων, τὰς ὁποίας θεωροῦσι μὲν ἀληθεῖς, αἱ ὅποια ὁμως οὐδόλωσ σχεδὸν ἐπηρᾶζουσι τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν βίον. Πρὸς τὴν θρησκείαν δύναται νὰ ἐξυψώσῃ μόνος ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ὁ βίος εἶναι διηνεκῆς λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἄμεσος καὶ πιστὴ ἐκφρασις τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων, οὐχὶ δὲ ἐκεῖνος, ὅστις πρὸς τὴν θρησκευτικὴν θεωρίαν τῶν πραγμάτων ἔχει καὶ ἄλλην κοσμικὴν ἐπίδρῶσαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν φρονημάτων αὐτοῦ.

Γ'. Μέσα τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως.

Ἡ ἐθνικὴ μόρφωσις εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα μορφή, τὴν ὅποιαν λαμβάνει ἐξ ἀνάγκης ἡ ἠθικὴ μόρφωσις. Πᾶσα ἀγωγή τεινουσα οὐχὶ εἰς ἀόριστα ἰδανικὰ γενικῆς κατ' ἀνθρώπον μορφώσεως, ἀλλ' εἰς ὠρισμένους ἠθικοὺς σκοποὺς λαμβάνει ἐξ' ἀνάγκης ἤδη ἀφ' ἑαυτῆς ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Ἴνα γεννήσῃ ὁμως ἀληθῆ ἐθνικὴν μόρφωσιν, ἀληθὲς ἐθνικὸν φρόνημα, δὲν

ἀρκεί και ενταῦθα νὰ μεταδίδῃ ἀπλῶς ἐτοιμῆ γνώσει; περὶ τοῦ χαρακτῆρος. περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς, περὶ τῶν μεγαλουργιμάτων τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἀνάγκη ὁ μαθητῆς ἰδίους ὄμμασι νὰ ἐποπτεύσῃ ταῦτα καὶ οὕτω ἐμβαπτίζομενος οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν ἐθνικὴν κολυμβήθραν αἰσθανθῆ ἑαυτὸν ὡς μέλος τοῦ ἔθνους καὶ κατανοήσῃ τὸν ὑψηλότερον αὐτοῦ προορισμόν, ὁ ὁποῖος εἶναι προδιαγεγραμμένος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τοῦ ἔθνους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βίος τοῦ ἔθνους φανεροῦται κατὰ δύο διευθύνσεις ὡς πνευματικὸς ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ ὡς πατρικὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἢ ἀγωγῇ ὀφείλει νὰ εἰσαγάγῃ τὸν νέον εἰς ἀμφοτέραις τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλολογίαν τοῦ ἔθνους προϋποκρίθησι τελείαν καὶ συνειδητὴν γνῶσιν τοῦ σώματος, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ὅποιον ἐμόρφωσε δι' ἑαυτὸ τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, τῆς γλώσσης. Ἐκτὸς τούτου ἐν τῇ γλώσσῃ εἶναι κατατεθειμένα αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἔννοιαι τοῦ ἔθνους ἢ περὶ φύσεως δόξα αὐτοῦ, ἢ ἀντίληψις πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων. Διὰ τοῦτο ἡ γλώσσα ἐγχαράσσει εἰς τὸ θυρικὸν ὠρισμένον ἐθνικὸν τύπον, δίδει εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὅλου βίου ἴδιον χρωματισμόν. Δι' αὐτῆς ἰδιοποιεῖται τὸ ἄτομον τὰς θυμικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδιότητας τοῦ ἔθνους του. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε πρέπει νὰ διδάσκηται ὁ παῖς ξένην γλῶσσαν πρὶν ἢ δυνηθῆ νὰ ἐκφράζῃ ἐν τῇ μητρικῇ αὐτοῦ γλώσσῃ μετὰ τινος ἀσφαλείας τὰς θυμικὰς αὐτοῦ καταστάσεις. Πρῶτον πρέπει νὰ μάθῃ ὁ παῖς νὰ αἰσθάνεται καὶ θεωρῆ τὰ πράγματα δι' ἑλληνικῶν ὀφθαλμῶν, νὰ ἐκφράζῃ τὰς περὶ αὐτῶν ἰδέας του ἑλληνιστί, καὶ ἔπειτα δύναται ἄνευ ἐκπαισθητικῆς βλάβης νὰ μάθῃ ξένην γλῶσσαν. Ὁ ἀναμιγνύων ἐν τῇ πρώτῃ γλωσσικῇ μορφῶσει τοῦ παιδὸς εἰς τοὺς φθόγγους τῆς μητρικῆς γλώσσης ξένους φθόγγους ἀφαιρῆ τὴν σπουδαιοτάτην βᾶσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γλῶσσα καὶ φιλολογία ἔχουσιν ἱστορίαν, δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ ἐθνικῆς διδασκαλίας, ἐὰν δὲν ἀντιληφθῇ ἀμφοτέρας ὁ παῖς καὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει. Πρὸς κατανοήσιν δὲ τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτοῦ ἐκδηλώσει χρησιμεύει ἱστορία αὐτοῦ, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ ἡ γεωγραφία. Εἰς τὸν πρακτικὸν ὁμοῦ βίον τοῦ ἔθνους εἰσάγει οὐ μόνον ἡ λεγομένη πολιτικὴ ἱστορία, ἀλλ' ἱστορία περιλαμβάνουσα τὸν ὅλον πρακτικὸν βίον αὐτοῦ, τὸν ἐκκλησιαστικόν, διηγηλογικόν, καλλιτεχνικόν, ἐμπορικόν, οἰκιακόν, τὴν ἱστορίαν τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Πράγματι δὲ εἰσάγεται ὁ μαθητῆς εἰς πάσας ταύτας τὰς καταστάσεις μόνον ἐὰν ζῇ πραγματικῶς ἐν τοῖς διαφόροις ἐποχαῖς, ὅπερ συμβαίνει, ἐὰν αἱ ἐποχαὶ ὁμιλῶσι πρὸς τὸν μαθητὴν ἀμέ-

σως και οὐχὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου, τοῦτέστιν ἐὰν ὁ μαθητὴς ἐπεξεργάζεται αὐτὸς πνευματικῶς τὰ ἠθικὰ συγγράμματα τῶν διαφόρων ἐποχῶν καὶ ἀποκτᾷ οὕτω ὡς οἶόν τε ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ βίου τοῦ ἔθνους. Μόνον διὰ τοιαύτης ἀντενεργείας ἀπαντᾷ ὁ μαθητὴς ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἐθνικὸν βίον, ἀληθῆ ἐθνικὴν μόρφωσιν.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 5 Ἰουνίου 1882.

Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς

Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Μ. ΒΡΑΤΣΑΝΟΣ

Ι. Ε. ΜΕΣΟΔΩΡΑΣ

ΠΕΡΙ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΜΟΙΒΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ

(Ἐκ τῆς Pédagogie Pratique τοῦ J. Carré.)

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Περὶ τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς παραδοχῆς ἐνός καὶ μόνου συστήματος ἀμοιβῶν καὶ ποινῶν, ἐφαρμοζομένου εἰς ἅπαντα τὰ σχολεῖα.

Τὰ πειθαρχικὰ μέσα ὧν δεῖν νὰ γίνηται χρῆσις, πρέπει νὰ διαφέρωσιν ὡς πρὸς τὸ κοινωνικὸν κέντρον ἐν ᾧ εὐρίσκονται τὰ σχολεῖα. Τὰ δὲ κέντρα ταυτὰ εἰσιν ὅλως διάφορα. Ποῦ μὲν ὁ δῆμος ἐστὶ μικρὸς καὶ ἀγροτικὸς, ἀπλᾶ εἰσὶ τὰ ἦθη τῶν κατοίκων, οἵτινες παραδίδονται μεμονωμένοι εἰς τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἔργα των, ὁμιλοῦσιν ὀλίγον, τὰ τέκνα των μιμοῦνται αὐτοὺς καὶ εἶναι δειλὰ ὡς αὐτοί. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ σχολεῖον εἶναι ὀλιγάριθμον. Ἐὰν δὲ ἐν ὄρα τοῦ μαθήματος τυχὸν προσκρούσῃ τις τῶν μαθητῶν, ἀρκεῖ ἐν μόνον βλέμμα τοῦ διδασκάλου ἵνα ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὸ καθῆκον. — Ποῦ δὲ ὁ δῆμος ἐστὶ μικτὸς, βιομηχανικὸς δηλ. καὶ ἀγροτικὸς δὲν διάγουσι τὸν αὐτὸν ὡς οἱ ῥηθέντες βίον καὶ δὲν ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ οὔτε αὐτοὶ οὔτε τὰ τέκνα των. Τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς καθίσταται συνθετώτερον καὶ αἱ δυσκολίαι τοῦ διδασκάλου αὐξάνουσιν. Ἄλλαχού δὲ ὁ δῆμος εἶναι πολυπληθέστερος συγκείμενος ἐκ 1600, 2000